

Bodó Csanád: Nyelvi ideológiák és különbségek

(Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2016. 223 p.)

Bodó Csanád könyve a nyelvi gyakorlatok sokféleségét, illetve a velük járó explicit és implicit nyelvi ideológiákat mutatja be és elemzi. A kötetben egybegyűjtött írások tárgyalják a nyelv és etnicitás kérdéseit a moldvai csángók és a magyarországi cigányok kapcsán, illetve gendernyelvészeti kontextusokat is érintenek.

A kortárs szociolingvisztika nagy hangsúlyt helyez a nyelvi gyakorlatok társadalmi konnotációinak vizsgálatára, a beszélés során használt nyelvi erőforrások megválasztását és használati módját motiváló tényezők kutatására. A nyelvi ideológiák különösen nagy figyelmet kapnak a kritikai szociolingvisztikai vizsgálatok során, Bodó Csanád kötete is ebbe a kontextusba helyeződik bele. A szerző olyan, a közvélekedésben jól elkülöníthetőnek és körülhatárolhatóknak tekintett csoportok nyelvi gyakorlatait vizsgálja, amelyek általánosan „kisebbségként” vagy „másként” vannak kategorizálva. Az előszóban megfogalmazottak szerint a „nyelvi különbségek társadalmi egyenlőtlenségek diszkurzív kivetülései, amelyek eszközei annak, hogy egy-egy nyelvi szempontból eltérőként – az erről szóló beszédmódok népszerű kifejezésével: »másként« – azonosított csoport határait megvonjuk” (9). Tehát például a cigányok, csángók vagy nők kategóriái is bizonyos kritériumok mentén vannak meghatározva, viszont – ahogy a szerző erre rámutat – ezek a jól elkülöníthetőnek tekintett csoportok korántsem szegmentálhatók egyértelműen, és mindennemű osztályzás, csoportosítás ideológiailag motivált. Bodó Csanád könyvében ilyen ideológiákat mutat be és elemez, feltárva ezzel a klasszifikációs gyakorlatok ideológiai alapokon nyugvó, gyakran problematikus voltát. A szerző két, moldvai csángók körében folytatott vizsgálatáról számol be jelen kötetében – az első terepmunka 2001 és 2004 között zajlott, a második pedig 2004-től 2007-ig tartott. Emellett az Ormánságban folytatott, 2003–2004-ben végzett kutatását is bemutatja. Ez utóbbi a beás nyelvcseré vizsgálatára irányult. Az említett kutatásokon kívül szó van még férfiak és nők nyelvi ideológiáiról – melyek vizsgálatánál saját adatgyűjtése mellett korábbi szociolingvisztikai kutatásokéit is elemzi a szerző –, valamint budapesti, VIII. kerületi, cigányként/romaként kategorizált beszélők nyelvi gyakorlatairól is.

A szerző a kötet elején a nyelvi ideológiák kutatásának alapelveit ismerteti, és áttekintést nyújt az ide vonatkozó szakirodalomról. Hangsúlyozza, hogy a nyelvi ideológiák nem csupán az adatközlőként megjelenő nyelvhasználókra vannak hatással, hanem a kutatókra és azok pozíciójára is, aminek a tudatosítása minden vizsgálatnál fontos. Ennek alapján több korábbi magyarországi szociolingvisztikai kutatás kiinduló nyelvi ideológiáira is kitér a szerző, felhívva a figyelmet az elemzett vizsgálatok ideológiai beágyazottságára. Az elemzett korábbi kutatások a standard nyelv ideológiája mentén határozták meg a

nyelvhasználat különbözőségeit, a nyelvi gyakorlatok „mássága” minden esetben a standard változathoz képest definiálódott. A kötet két, ettől eltérő szemléletmódú kutatást is bemutat, melyek közös sajátossága, hogy nem a standard nyelvi diskurzusok alapján ragadják meg a nyelvi gyakorlatok különbözőségeit: a /z.s/ változó vizsgálatát Moldvában, és az iktelen igék /-(A)sz/ változójának vizsgálatát Budapest VIII. kerületében. A moldvai kutatás a „szelypelés” visszaszorulását vizsgálja. Kézenfekvő lenne a sztenderd ideológiája felől közelíteni a vizsgált nyelvi változó használatának visszaszorulásához, viszont ez a megközelítési mód téves eredményekhez vezetne. Bodó Csanád bizonyítja, hogy a sztenderd magyar nem játszik szerepet a „szelypelés” elmaradásában, a jelenség visszaszorulása a székely nyelvjárások hatásával magyarázható. A VIII. kerületi /-(A)sz/ változó hasonlóképpen a sztenderd ideológiától függetlenül ragadható meg. A vizsgálat rámutat arra, hogy nem a dialektális háttér a meghatározó az említett nyelvi változó esetében, hanem az etnicitás: az *adol*-típusú alakok a cigány/roma etnicitásúként kategorizált beszélőkhöz köthetők.

A szerző konkrét nyelvi gyakorlatok vizsgálata mellett részletesen elemzi a moldvai csángókkal és beszédükkel kapcsolatos korábbi dialektológiai és etnográfiai kutatások nyelvi ideológiai hátterét is, bemutatva ezzel a moldvai csángó nyelvjárás regisztrálódását és a „moldvai csángó nyelvjárás »feltalálásának«” (99) folyamatát. A könyv külön fejezetben tárgyalja a moldvai magyar nyelvvel kapcsolatos revitalizációs törekvéseket, az erre irányuló gyakorlatokat és az ezek mögött meghúzódó ideológiákat a Moldvai Csángómagyar Oktatási Program vizsgálatán keresztül. A szerző a diverzitás és nyelvi standardok kapcsolatának újraértelmezésének szükségessége mellett érvel, Mihail Bahtyin heteroglosszia-konceptiójának keretében értelmezve a moldvai nyelvi revitalizációs törekvéseket, valamint az ezzel párhuzamosan jelenlévő nyelvi kommodifikációs jelenséget. Bodó Csanád a moldvai román nyelvi hatást és ennek reprezentációit is vizsgálja az ún. Nyelvjárás-projekt kapcsán létrejött internetes kommentek elemzésével. A moldvai beszélők körében megragadható nyelvi ideológiák elemzése nem korlátozódik kizárólag az explicit ideológiákra, a szerző az implicit módon jelen lévő nyelvi ideológiákat is vizsgálja, amelyek a moldvai beszélők által használt etnonimák és glottonimák elemzésével kerülnek feltárássra.

A kötet a VIII. kerületi, etnicitással összefüggésben álló /-(A)sz/ nyelvi változó mellett a cigányok/romák tudományos kategorizációs gyakorlataival és elgondolásaival is foglalkozik. A heterogénnek tekintett cigány/roma népesség csoportokba sorolása és ezeknek egymástól való elhatárolása is számos kérdést felvet. A szerző elemzi az Erdős Kamill-féle, bináris oppozíciókon nyugvó osztályzás ideológiáit, majd a Kemény István-féle rendszert, mellette pedig reflektál Vekerdi József és Réger Zita elgondolásaira is. Bodó Csanád rámutat arra, hogy a cigányok/romák kategorizációja jelentős mértékben nyelvi

szempontokon alapul. Az uralkodó nyelvi ideológia, amely az elemzett osztályozási gyakorlatokat jellemzi, a herderi „egy nyelv – egy nép” elgondoláson alapul, melynek alkalmazása a cigány/roma beszélőkre és közösségekre különösen problematikus.

Az utolsó fejezet a könyvben vizsgált harmadik szociolingvisztikai kontextussal foglalkozik: a nem és a nyelv összefüggéseivel. A szerző áttekintést nyújt a labovi dzsender-paradoxont ért kritikákról, valamint magyar viszonylatban vizsgálja a nyelv és nem összefüggéseit és a dzsender-paradoxont. Ehhez saját korpuszán kívül felhasználja a korábbi, ide vonatkozó magyar szociolingvisztikai vizsgálatokat. Ez utóbbiakkal szemben kritikát is megfogalmaz azok esszencialista feltevései miatt, valamint a dzsender-paradoxon kritikájának figyelmen kívül hagyása okán.

Bodó Csanád kötete új perspektívákat nyit a magyar szociolingvisztikában, a kritikai megközelítés érvényesül írásában. A három, egymástól jelentős különbségeket mutató szociolingvisztikai helyzetben végzett vizsgálat egy fontos téren mindenképpen egyezik: az ideológiák mindenütt jelen vannak, és formálják nemcsak a nyelvről, de a körülöttünk lévő világról való gondolkodást és diskurzust is.

FLUMBORT ÁBEL
KRE BTK, egyetemi hallgató
flumbortabel@gmail.com